

MONEDAS EN ÚS EN L'ANTIGUITAT TARDANA A L'ENTORN PRÒXIM DE VALENTIA. LA MONEDA EN L'ÀMBIT VISIGÒTIC

Tomás Hurtado Mullor

La moneda fabricada i, sobretot, la usada durant la tar-doantiguitat a la península Ibèrica no ha sigut el focus preferent de la investigació numismàtica, centrada especialment en altres períodes de l'Antiguitat. Açò es deu al fet que l'al·ludida era una etapa sobre la qual, malgrat la preferència donada als testimonis escrits, hi havia un important desconeixement sobre diversos aspectes que només podien atendre's a partir de l'anàlisi de la cultura material i que, com a resultat de l'enfocament donat i atés que no es tractava d'un material molt vistós, unit a les dificultats derivades de l'estat poc avançat de la investigació, el grau de profunditat a abordar el seu estudi va ser menor que el d'altres etapes, sent emprés només per alguns estudiosos, que van ponderar el potencial atractiu del seu examen detallat i van valorar tot l'espai cronològic que quedava per cobrir, entenent el buit existent més com un

repte que com un llast. El corrent dominant ha centrat les seues investigacions en períodes que van considerar més suggeridors; recordem que, a pesar dels grans avanços en la numismàtica d'aqueix temps, encara continua havent-hi qüestions respecte a quines coses ens trobem en un estat de coneixement bastant parcial. Per posar-ne un exemple significatiu, desconeixem la major part dels nominals de les monedes baiximperials i visigodes de menor valor; de fet, les d'encunyació peninsular en el període visigot, fins i tot, eren unes desconegudes fins a l'última dècada del segle xx, que constituïen *nummi* dels quals queden moltes incògnites per aclarir. Aquest panorama ha anat canviant en els últims anys com a conseqüència de les noves troballes produïdes arran d'intervencions arqueològiques que han permés tindre un millor coneixement dels contextos en què s'han recuperat les monedes, incrementades per l'aplicació d'un instrumental fins ara no empleat, com també pel desenvolupament d'una metodologia més depurada.

<1 Trient de Vítiza, de *Corduba* (698-710 dC).
L'Horta Vella (Bétera) (Museu de Prehistòria de València).

Localització dels jaciments citats.

Dels diversos pobles bàrbars que van irrompre a la Península, va ser el visigot, el que va actuar com a *foederatus* de l'Imperi d'Occident, després del saqueig de Roma el 410 dC, assentat ja al regne de Tolosa. El panorama de *Valentia* el segle V, dins del *Conventus Carthaginensis*, es basa en una *civitas* que, amb seguretat, és des d'aquest segle seu episcopal, augmentada així la seua influència al *territorium*, del qual abordarem monetàriament l'*ager* més immediat, i en aquests moments amb preeminència sobre altres ciutats pròximes que antany van ser més significatives com *Edeta*, *Sucro* o *Saguntum*; entre les quals, les seus episcopals més pròximes eren: *Dertosa* al nord, *Saetabis* al sud i *Valeria* i *Segobriga* a l'est, i *Valentia* queda consolidada dins del regne visigot de Toledo, amb

Leovigild en l'últim quart del segle següent. Encara així, la ciutat de *Saguntum*, tot i que no era seu episcopal, va encunyar trients per part dels monarques Gundemar, Sisebut i durant el coregnat d'Ègica i Vítiza, que es trobava dins de la divisió administrativa de la *Tarraconensis*.

Les monedes al *fundus* de *Valentia*. Adaptació progressiva del món rural a una nova societat

Anem coneixent amb detall com l'espai rural dependent de *Valentia* es va anar adaptant als canvis polítics, la qual cosa va suposar transformació conjuntament amb continuïtat i, en definitiva, evolució. Els principals moments de forta inestabilitat com va ser la crisi del segle III dC, que tanta empremta va deixar per la devaluació de la moneda amb conseqüència de la inflació —com els episodis de saquejos i conflictes amb els moviments de pobles de finals del segle IV i, sobretot, de la primera meitat del segle V fins a la caiguda d'Imperi romà d'Occident, amb la irrupció peninsular violenta d'Euric a la *Hispania* pocs anys abans—, no van suposar la fi de totes les *villae*, algunes de les quals van perdurar fins avançat el segle V, com la del Pou de la Sargueta a Riba-roja de Túria i altres que tractarem, el van fer fins almenys el segle VII com la del Sector Riu de Paterna, o van arribar fins i tot al segle VIII, com l'Horta Vella a Bétera, amb una fase posterior paleoandalusina. El coneixement dels contextos arqueològics de les monedes arreplegades de les dues excavacions esmentades, igual que les de les extreïtes durant les intervencions al carrer Agustí Olivert de Cullera, la senda de l'Horteta d'Alcàsser i a València la Vella a Riba-roja de Túria, que són fruit d'un minuciós treball, el resultat del qual se'ns ha facilitat per la total disposició dels

seus directors, permet anar afinant més qüestions numismàtiques, que ja s'han anat plantejant i van acostant-se a la seua resolució, relatives a aquest període a la península Ibèrica emparats per una major immediatesa espacial, en la qual cosa ens afecta per la proximitat, en el treball de revisió de Marot i Llorens respecte a les monedes de Punta de l'Illa, a Cullera, de les quals, no obstant això, no tenim un context arqueològic precís per tal com s'hi ha excavat per capes artificials.

L'excavació arqueològica de la *villa* del Sector Riu de Paterna, dins d'una intervenció d'urgència per a la construcció d'habitatges, realitzada per l'empresa Estudios de Afección Patrimonial, amb un equip d'arqueòlegs que va coordinar C. Verdasco, va proporcionar unes seixanta-vuit monedes. És una vil·la romana amb una vida datada des de finals del segle I aC, almenys fins al segle VII, identificada tant amb una explotació agrària com amb producció ceràmica i metal·lúrgica, encara que l'agrícola és la principal activitat des de finals de l'alt imperi fins al final de la seua existència. L'estudi que ja vam efectuar i que s'integrarà en una publicació monogràfica de la intervenció, ens reafirma en la tantes vegades ja testificada circulació de la moneda del segle IV en contextos del V i posteriors, sens dubte en ple domini visigot, com sabem per altres troballes contextualitzades conegudes que també van circular en l'àrea llevantina, com a La Rábida de Guardamar —en aquest cas a més de fabricació anterior, com un denari de plata de Vespasià— o a les ciutats de l'interior de la *Carthaginiensis*, com Recópolis o El Tolmo de Minateda, per posar-ne alguns exemples ben estudiats, casos que fins i tot mostren que va existir un ús abundant dels bronzes romans i, espe-

cialment baiximperials, en època emiral. De fet, s'ha constatat la presència de moneda de bronze romana baiximperial amb felusos en conjunts monetaris de Còrdova o de sòlids romans d'Honor i Arcadi amb sòlids i trients pseudoimperials o d'imitació visigots, els primers en un nombre més gran, al tresor de Cuna de Sevilla. Els estudis ens indiquen llargs períodes de circulació de les monedes encunyades en època republicana i imperial per aquestes dades del període visigot, també fins i tot de moments anteriors al baix imperi, a pesar de les reformes i de la seua teòrica retirada de la circulació, i d'ací que una anàlisi detallada dels contextos arqueològics, ens ha de permetre matisar certes ràpides valoracions que ens poden conduir a superficials i atropellades conclusions i, per tant, a errors conceptuals en determinats casos concrets.

Al jaciment del Sector Riu, més del 60% de les monedes descobertes es trobaven en estrats formats en època visigoda. Alguns casos no ofereixen dubte, perquè els senyors de la *villa* i els que l'explotaven van tindre des del segle VI a mà monedes molt antigues que van usar profusament. Limitarem l'extensió, ja que no és, a més, l'objecte exclusiu, a citar-ne només alguns casos. Monedes dels segles II i III dC com va ser un sesterci de Gordià III, que va aparèixer en unió d'un d'antoninià de Gal·li i un altre de Victori, estaven en un nivell d'ús de l'ampliació nord d'un edifici (UE 2076), alhora que un sesterci de Faustina II, en un altre nivell d'ús de les cuines, en un edifici al nord-est de l'enclavament (UE 2016). També fa temps que està comunament acceptat, com hem dit, que les monedes del segle IV o del segle V transformades i molt desgastades són una massa important de la moneda circulant. En re-

València la Vella (Riba-roja de Túria) (Museu Visigot de Pla de Nadal): **1.** Unitat fraccionada de *kelse* (mitjans s. II aC), **2.** As fraccionat de Tiberi de *Saguntum*, contramarcats amb DD (14-37 dC), **3.** Denari fraccionat de Septimi Sever de *Roma* (193-211 dC), (Museu de Prehistòria de València): **4.** *Nummus* de Constanci II del tipus FEL TEMP REPARATIO (353-360 dC), (Museu Visigot de Pla de Nadal): **5.** *Nummus* hispànic visigot, **6.** *Nummus* de Justinià I de *Carthago* 534-539 dC; Vil·la romana del Sector Riu (Paterna) (Museu de Ceràmica de Paterna): **7.** Unitat d'*arse* (130-72 aC), **8.** Antoninià foradat de Volusità de *Roma*. (251-253 dC), **9.** *Nummus* del tipus FEL TEMP REPARATIO (351-361 dC); C/ Agustí Olivert (Cullera) (Museu de Història y Arqueologia de Cullera): **10.** AE3 retallat de Constantí I o Crispo de *Sirmium* (324-325 dC), **11.** AE4 fragmentat d'Arcadi, Honori o Teodosi II de seca oriental (404-406 dC), **12.** Possible AE2 fragmentat; Punta de l'Illa (Cullera) (Museu de Prehistòria de València): **13.** Meitat fraccionada de *saitabi* (Segona meitat del segle II aC), **14.** AE2 fraccionada de Teodosi de *Constantinopolis* (392-395 dC); Senda de l'Horteta (Alcàsser) (col·leccions privades): **15.** Trient pseudoimperial del tipus victòria amb palma i corona a nom de Justí I, **16.** Trient pseudoimperial del tipus victòria amb palma i corona a nom de Justí I, **17.** Trient pseudoimperial del tipus victòria amb palma i corona a nom de Justí I; L'Horta Vella (Bétera) (Museu de Prehistòria de València): **18.** Trient de Ègica i Vítiza d'*Egitania* (695-702 dC), **19.** Tremís de Vítiza, de Còrdova (698-710 dC).

lació a un paviment, va aparèixer una moneda del tipus «FEL TEMP REPARATIO» (UE 2810) (fig. 9), i un estrat d'il·legibilitat del jaciment (UE 2108), que comprén una àrea extensa, disposava de monedes de Fausta, de Valentinià II, dos d'emperadors de la dinastia valentiniana, un AE2 i una moneda molt degradada. D'igual manera, en una unitat estratigràfica (UE 2599), també dels moments finals de l'assentament, es van recuperar tres AE3 tan desgastats que fan impossible la seua classificació, excepte un del tipus «FEL TEMP REPARATIO», circumstància que denota la seua acceptació a pesar de la seua llarga manipulació fins ací ja vista.

En canvi, en examinar altres contextos, observem que predominen unitats de farciments constructius, d'anivellació, reutilització de material, etc., on la moneda va arribar amb les terres aportades i, probablement, fora del mercat dinerari de manera que no sempre és fàcil la seua interpretació. Les tres monedes republicanes trobades en estrats d'època visigoda probablement estaven desproveïdes de la seua funció original i van formar part de les capes de farciments d'anivellació de noves construccions o transformades. Una moneda celtibèrica partida es va trobar en l'anivellació tardana del pati, en una zona oberta entre la *domus* central i la palestra (UE 4062), al costat d'una moneda de la consagració de Claudi II. Una altra d'*Arse* (fig. 7), en l'anivellació per a la construcció de murs de l'estança m (UE 2426), i un as de *Valentia*, en l'anivellació per a construir l'edifici de l'extrem nord-est (UE 2054). Diversos *nummi*, com un de Constanci I (UE 2105), i altres irrecognoscibles, que no es poden catalogar, van aparèixer en contextos semblants. Hi ha molts més casos

però citarem alguna troballa en estrats de rebliment com un antoninià amb un important forat central de Volusià que va acabar en un femer (UE 2029) (fig. 8), com va ocórrer també amb un altre d'Aurelià (UE 2018).

En l'enclavament rural de l'Horta Vella de Bétera, amb restes anteriors dels segles II i I aC i una cronologia que comprén des del segle I al VIII a més d'una fase emiral, s'hi està intervenint dins un projecte dut a terme per l'Ajuntament de Bétera i la Universitat de València dirigit per J. L. Jiménez i J. Burriel, amb la codirecció d'altres companys en les diferents campanyes empreses. Dins del material numismàtic a l'estudi del qual ens hem aproximat, destaquem d'aquest moment la troballa que es va produir en la campanya XI, de l'any 2016, de dos trients encunyats entre finals del segle VII i inicis del VIII, un d'Ègica i Vítiza amonedat a *Egitania* (fig. 18), i un altre de Vítiza, a *Corduba* (fig. 19). L'excavació al sector nord va posar al descobert dues estances de caràcter artesanal. D'aquesta fase en l'espai 1, on van aparèixer les monedes; era un entorn d'explotació metal·lúrgica, amb la presència de dos forns i material associat a la dita activitat, com gotasses de plom, que anul·laven diverses estructures de la granja en què es va convertir la vil·la romana imperial en l'Antiguitat tardana.

Un altre jaciment, de què defenem el seu component rural amb estructures precàries i xicotets forns, entre altres restes, és la Senda de l'Horteta d'Alcàsser. Fins ara coneixíem la troballa antiga d'un probable tresor de trients pseudoimperials del qual s'ha parlat de troballes aïllades, que, unides a les fotografies reflectides en les publicacions i a la generositat dels particulars que ens

han permés l'accés a diverses monedes, ens permeten referir-nos a vuit peces, ben analitzades directament, ben conegudes a través d'il·lustració. Fins ara s'han identificat amb encunyacions d'imitació de Justinià I per part d'E. Llobregat en els anys setanta, i de Justinià I i Justí II per part de M. V. Febrer, i per Ll. Alapont i F. J. Tormo. Nosaltres no n'hem vista cap de Justí II i sí de Justí I (figs. 15, 16 i 17) i Justinià I, i, per tant, no podem asseverar que siga d'època de Leovigild.

En les monedes de finals del domini visigot, disminueix la quantitat d'or com s'aprecia en les de l'Horta Vella de Bétera (figs. 18 i 19). Aquestes contenen un grau de puresa elevat, el que fa que es custodiara una moneda pseudoimperial a nom de Justinià I al Tresor de Santa Elena, ocultat entorn de mitjan del segle xi. Una possible moneda de xicotet mòdul de la intervenció arqueològica, dirigida a finals de la dècada passada per R. Martínez, M. Molina i G. Núñez, trobada en un context que, per la ceràmica catalogada, es data entre l'últim quart del segle vi, moment de possible inici de l'assentament, i el primer del segle vii, moneda que una vegada neta, ens donarà més informació numismàtica sobre un jaciment, la fi del qual s'ha datat durant la primera meitat d'aquest segle, que ens posa en alerta sobre que, per a recuperar-les en general, tenim la necessitat d'utilitzar ferramentes —com el detector de metalls o el tamisat— amb la finalitat de localitzar els xicotets *nummi* tardoantics i obtindre així tot el material arqueològic, sobretot els citats *nummi* fabricats des de la meitat del segle vi, que han sigut fins i tot poc atractius, tant per als furtius com per al col·leccionisme. L'inici de l'atenció per M. Crusafont i els treballs de

R. Plec i B. Mora estan posant aquestes peces en el pla elevat que es mereixen.

Troballes litorals i del *castrum* o nucli urbà de València la Vella.

Les troballes litorals completen un panorama més complex i amb un numerari més variat en relació amb el ja exposat. Al *Portus Sucronem* (Cullera), en un context de destrucció d'un *horreum* i d'una possible *tabernae* de la segona meitat del segle v, sobre els quals es devia establir un viver, es van recuperar durant tres campanyes d'excavació, dirigides per M. Rosselló entre 2003 i 2006 en el carrer Agustí Olivert de Cullera, vint-i-nou monedes que, com ja estan publicades, respecte d'això, volem simplement remarcar les alteracions que van patir, com operacions de tallar, retallar, fragmentar o fins i tot tallar-ne la silueta (figs. 10, 11 i 12) de les monedes del segle iv de manera que facilita i permet que, d'aqueixa forma, estiguen circulant en el segle v, amb una situació semblant a la d'un tresor a la ciutat, probablement coetani, troballa que es va radicar al carrer Avellanes de *Valentia*.

Amb una cronologia més baixa, les troballes de Punta de l'Illa van mostrar el fenomen descrit (fig. 14) i la presència de moneda baiximperial i anterior (fig. 13), al mateix temps que monedes vàndales, bizantines, moltes de nord-africanes i *nummi* hispànics visigots, que van aparéixer, a més, junts en un depòsit monetari, circumstància que ha concorregut en altres punts mediterranis més al sud, com al *Portus Ilicitanus* (Santa Pola), Barri de Benalúa, Alacant o Punta de l'Arenal (Xàbia). En l'àrea que ens ocupa fonamentalment, en concret un enclava-

ment de fundació *ex novo* per Leovigild de València la Vella, durant les recents quatre campanyes que, des del 2016 fins al present any es desenvolupen —dins un projecte que ha portat l'Ajuntament de Riba-roja de Túria, la Diputació de València i l'ICAC, sota la direcció arqueològica de J. M. Macías, A. Ribera, E. Huguet i M. Rosselló—, s'han recuperat més de dues-centes deu peces, que s'estudien en un capítol d'aquesta obra, les de la campanya de 2018, i, encara que només disposem d'alguns pocs contextos, estan presents les monedes vàndales, bizantines nord-africanes i els *nummi* hispànics i les monedes retocades. Entre les mencionades cal destacar les més antigues, les republicanes i provincials romanes però en configuració diferent de les manipulacions hi hagudes específicament de particions dels dos lapses temporals que s'han establert per al canvi d'era, ja que es fragmenten per a adaptar-les i perquè romanga un terç de l'original (*figs.* 1 i 2), prenent fins i tot, part de la plata de l'únic denari altimperial arreplegat (*fig.* 3), com també, curiosament, un *nummus* de Justinià I de *Carthago* punxat (*fig.* 6) igual que altres monedes aparegudes a *Malacca* o Punta de l'Illa.

En la campanya de 2016, les tres monedes trobades disposen de context: un AE3 de mitjan del segle IV (*fig.* 4); a la zona 1, la de la muralla, en un context visigot des de la segona meitat del segle VI fins a principis del segle VII;

a la zona 5, un *nummus* visigot amb monograma «M» amb volutes (*fig.* 5), i a la UE 5003, va aparèixer en un farciment constructiu sobre el geològic de condicionament, la ceràmica del qual ens porta a la segona meitat segle VI. L'altra moneda provinent d'aquell espai (concretament de la UE 5002, que poguera ser de Valentinià III i que ha sigut retallada) es va trobar en un nivell d'amortització de les estructures visigodes anteriors —la UE 5003— que ha aparegut en un context del segle VII o de principis del VIII.

Recopilant

Aquest panorama ens mostra una gran complexitat i constata que hi ha un reabastiment de moneda en el segle VI, tant d'encunyacions foranes com peninsulars, a pesar del manteniment d'anteriors monedes romanes que havien portat a pensar en un desabastiment de moneda des del segle V, a més d'assenyalar que algunes d'aquestes són les que estaven ja circulant a Hispània, però que altres vénen de la mà dels vàndals i dels bizantins que estan establerts a la província de *Spania* tant al sud-est com a les Illes. La recuperació d'un nombre significatiu de la moneda sepultada ens aproximarà al coneixement de les monedes posades en el mercat i que circulen, si bé som conscients que només disposarem d'una mostra molt parcial relativa a aquella que va formar part del circuit dinerari existent en l'entorn de *Valentia*.